

II. ASPECTE TEORETICE PRIVIND IMPLICAȚIILE SOCIETĂȚII CIVILE ÎN SFERA JUSTIȚIEI

1. Societatea civilă

Dungaciu (2006) face o trecere în revistă a apariției și dezvoltării societății civile din prisma unor personalități celebre. Astfel, menționează că societatea civilă se regăsește încă din Antichitate, din vremea lui Aristotel, acest tip de societate „*koinomia*, care permite cetățenilor egali să ocupe funcții de putere – judecător sau magistrat, de pildă – are, fie și *în nuce*, elemente ale societății civile de mai târziu”. (p 9) Autorul amintește și de John Locke, considerat părintele conceptului de societate civilă, societate „care apare acolo unde oamenii părăsesc de bună voie starea naturală și se angajează să respecte legile pe care societatea le instituie în favoarea sa și a celorlalți oameni”. (Ibidem) Mai târziu, constituirea societății civile este pusă în legătură directă cu apariția proprietății, autorul amintindu-l pe Jean Jacques Rousseau care consemnează că „primul om care și-a împrejmuit un teren și l-a declarat ca fiind al său ar reprezenta [...] întemeietorul societății civile”. (p 10) Dungaciu îl amintește și pe Hegel care „stabilește societatea civilă ca domeniu auto-reglator al relațiilor sociale în măsura în care aceste relații sunt generate de necesitățile indivizilor”. (Ibidem) „Marx preia concepția hegeliană modificând raporturile: pentru el politicul (statul) e subordonat economicului (expresia economicului fiind aici, în esență, societatea civilă). [...] scena reală a istoriei e societatea civilă, statul e doar expresia, e vârful de iceberg a ceea ce se produce în profunzime” (Idem, p 12); în timp ce Giner consideră societatea civilă „o sferă a drepturilor individuale și a asociațiilor voluntare dezvoltată istoric, în care competiția politică pașnică a indivizilor și a grupurilor pentru apărarea preocupărilor, intențiilor și intereselor lor variate este garantată de stat”. (Llobera 1996 în Dungaciu 2006, p 12)

După cum bine putem observa, toate aceste definiții aduc în prim-plan conexiunea societății civile cu politicul. Pe măsură ce ne apropiem de timpul zilelor noastre, așa cum vedem la Giles, se introduce conceptul de asociație voluntară, ceea ce numim acum, într-o formă mai sculptată ce-i drept, ONGuri. Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile din România, o fundație foarte puternică la nivel național care se manifestă și drept filtru de programe europene prin care gestionează bani pentru alte ONGuri, vorbește despre societatea civilă ca fiind „o noțiune care descrie forme asociative de tip apolitic și care nu sunt părți ale unei instituții fundamentale ale statului sau ale sectorului de afaceri. Astfel, organizațiile neguvernamentale [...] sunt actori ai societății civile care intervin pe lângă factorii de decizie, pe lângă instituțiile statului de drept pentru a le influența, în sensul apărării drepturilor și intereselor grupurilor de cetățeni pe care îi reprezintă.”¹

Fundația Națională pentru Dezvoltare Comunitară ne aduce în atenție formarea societății civile, așa cum o percepe Tamaș (1993), ca fiind „rezultatul unei mișcări spontane și creatoare a cetățenilor care instituie în mod benevol diverse forme de asociere politică, economică, culturală. În cadrul societății civile, cetățenii intră într-o țesătură de raporturi sociale, participând benevol la activitatea unei multiplicități de asociații, organizații, cluburi, în vederea promovării unei diversități de obiective și interese. Organizațiile societății civile sunt într-un anumit sens, autonome, în raport cu statul reprezentând o multitudine de centre de putere, un sistem al puterilor non-statale.”² Nu putem să nu subliniem finețea ideii grefată de Tamaș și anume că, societatea civilă reprezintă o *multitudine de centre de putere, un sistem al puterilor non-statale!*

Plowden (2003) vorbește de un protocol de colaborare dintre guvernul englez și sectorul non-guvernamental, în 1999 o parte dintre ONGuri, cele care manifestaseră seriozitate, primeau de la stat o treime din venitul lor. Deși și în România avem reglementarea legislativă referitoare la ONGurile de

¹ <http://www.fdsc.ro/pagini/societatea-civila.php>

² http://www.fndc.ro/comunitate/societatea_civila.html

utilitate publică³, acest beneficiu la prima vedere, nu este tocmai favorizant pentru ONGuri și poate aici s-ar necesita o reconfigurare.

2. ONGurile în sfera justiției

Faulkner (2008) întărește cele relatate adineauri, menționând că Ministerul de Justiție trebuie să arate interes și înțelegere la preocuparea comunității vis-à-vis de criminalitate. Ar trebui să recunoască că uneori nu deține cele mai eficiente soluții și să conștientizeze că, infracționalitatea își trage seva din comunitate și indubitabil, responsabilitatea este direct raportată la cetățeni și serviciile sociale. În această ordine de idei, guvernul trebuie să ofere suport serviciilor locale și comunității în găsirea de soluții. Ne aflăm într-un punct de cotitură în care se necesită recunoașterea unui nou set de roluri ale actorilor sociali cheie din comunitate.

Despre o reconfigurare a responsabilităților vorbește și Allen (2008), făcând însă referire la instanțe, penitenciare și probațiune. El conchide că astfel, apare șansa unei mai bune coordonări ale întregului sistem de justiție. Odată ce aceste responsabilități s-ar regândi, în ceea ce privește probațiunea de pildă, ar crește încrederea comunității față de sancțiunile alternative. Nu putem să nu deducem de aici că se pune indubitabil în mișcare arta negocierii, cât de mult sunt dispuse sistemele să renunțe la o serie de tabieuri și cât de tolerante sunt în acceptarea de noi atribuțiuni.

Nu putem să nu reliefăm conlucrarea unor servicii de probațiune din Europa cu voluntarii și cu spectrul ONGurilor. De altfel, avem cel puțin un exemplu cât se poate de elocvent în acest sens, Serviciul de Probațiune din Olanda se auto-definește ca fiind fundație. „Serviciul de Probațiune olandez este o fundație privată care, deși primește toate fondurile de la Ministerul Justiției, este o organizație în sine, cu propria sa structură de management și propriul său Consiliu de Conducere.” (Ploeg – Cartea I, Capitolul 4, *Olanda* în Van Kalmthout ed. 2004, p 132) De altfel, „activitatea de probațiune a început inițial cu implicarea voluntarilor și a organizațiilor

³ OG 26/2000 cu privire la asociații și fundații

caritabile care au fost gradual și parțial înlocuite de organizații profesionale finanțate de stat și de organizații executive guvernamentale. Tradiția implicării voluntarilor, istoria și filosofia acesteia au jucat un rol major în formarea sistemelor de probațiune actuale din Europa”. (Van Kalmthout ed. 2004, p 5)

Trebuie să admitem că cele mai multe dintre lecturile care vorbesc despre societatea civilă în sfera justiției fac referire cu precădere, la probațiune și aceasta din motivul rațional, că probațiunea este făurită din comunitate. Acest fapt nu poate decât să ne întărească convingerea că odată ce definești societatea civilă, ai datoria morală să-i și acorzi încredere și să o împuternicești. Și chiar dacă penitenciarul are o altă istorie și implic, o relație de o altă factură, este și el avizat în această chestiune. – „În țările în care se acordă încredere în organizațiile private, probațiunea a înflorit”. (Idem, p 6) De ce nu ar fi relevant și pentru penitenciar deopotrivă?

Un studiu din 2008 în Anglia arăta că britanicii și-au pierdut încrederea în sistemul de justiție datorită proastei interacțiuni dintre comunitate și sistemul de justiție. (Casey 2008 în Burke 2008, p 331) Există și alte studii care arată că și în alte state este la fel. De ce s-a ajuns în acest context? Burke spune că este vorba despre o lipsă de informare a comunității. Dacă acest aspect s-ar schimba radical și comunitatea ar fi informată vis-à-vis de ce face penitenciarul și ce face probațiunea, s-ar induce o atitudine pozitivă în rândul comunității referitoare la sancțiunile alternative. De altfel, găsim și o serie de idei privitoare la acest aspect: a.) în multe țări există o rată mai mare a acordării de sentințe non-custodiale, decât cele custodiale, iar în ciuda acestui fapt, datorită unui profil public precar al probațiunii, comunitatea nu cunoaște ce se întâmplă; b.) comunitatea categorisește sancțiunile alternative (sentințele non-custodiale) ca fiind indulgente; c.) cele mai populare sentințe comunitare sunt cele în care infractorii trebuie să compenseze daunele aduse victimei și munca în folosul comunității; d.) cele mai puțin populare sentințe comunitare sunt cele în care, în ochii publicului, cer infractorului să întreprindă lucruri mărunte, care nu au întotdeauna neapărată legătură cu non-recidiva; e.) făcând cunoscute comunității condițiile sancțiunilor comunitare,

promovează acceptarea de către public a acestor sancțiuni; f.) făcând cunoscute publicului sancțiunile alternative, se promovează deopotrivă și suportul comunității. (Roberts și Hough's 2005 în Burke 2008, p 331)

Despre o schimbare a atitudinii publicului față de sistemul de justiție vorbesc și Maruna și King (2008). Plecând de la raportul lui Casey, la care făcea referire și Burke, cei doi autori au dorit să-l analizeze. Casey aducea în atenție că schimbarea atitudinii comunității se poate face pe două căi: cognitiv și afectiv. Răscumpărarea prejudiciului (paying back), să faci un bine (making good) și justiția restaurativă (restaurative justice) constituie principii raționale ale comunității, de care amintea Casey, dar care rezonează puternic cu grupul de membri din comunitate, adică, depinde de fiecare grup de membri. (Stead *et. al.* 2002 în Maruna și King 2008, p 346) Tot aici regăsim că, cu cât comunitatea se implică mai mult în deciziile justiției penale făcând parte din corpul de jurați (Matthews *et. al.* 2003 în Maruna și King 2008, p 345), în munca justiției restaurative (Greene și Doble 2000, *Ibidem*) sau făcând muncă de voluntariat în comunitate (Allen 2002, *Ibidem*), devine mai încrezătoare în sistemul de justiție și mai puțin punitivă. Observăm deci, o importanță în implicarea directă a comunității în sfera justiției, fără de care s-ar anula fezabilitatea conlucrării dintre cele două entități (comunitate și justiție).

Dacă comunitatea crede că nu este ascultată, nu crede că infractorii sunt pedepsiți pentru faptele comise și nu crede că este informată suficient cu privire la ce se întâmplă în sistemul de justiție, există șanse mari ca din această cauză să nu mai dea crezare atunci când este informată că se comit crime și astfel, să nu-și asume responsabilitatea. (Casey 2009) De fapt, de aici se deduce că odată ce comunitatea își pierde încrederea în sistemul de justiție, își reneagă deopotrivă și oricare altă atribuție ce i s-ar aloca și aceasta pentru că nu se mai simte părtinitoare, iar indiferența este o atitudine bolnăvicioasă.

Mai mult, desfășurarea unor serii de programe cu infractorii, de către membri ai comunității și-ar regăsi relevanța prin simplul aspect că, nefăcând parte din sistemul justiției, infractorii ar colabora altfel cu membri ai comunității, decât cu

angajați ai sistemului de justiție, ca să nu mai vorbim de menținerea intactă a legăturii dintre infractor și comunitate. Astfel de programe s-au fundamentat pe teoria „something works” (ceva merge). Evident că, atunci când aceste programe s-ar desfășura haotic și sacadat, nu am mai vorbi de eficiență (Raynon – *Rehabilitative and reintegrative approaches* în Bottoms *et. al.* eds. 2007), dar cu siguranță, nu este ceea ce ne dorim.

Așadar, se necesită o reconfigurare a status-rolurilor, atât din partea comunității în vederea unei mai efervescente implicații, cât și din partea probațiunii, a penitenciarelor și a altor organisme instituționale care lucrează în sistemul de justiție penală. Toate acestea au loc în vederea dilatării organigramei comune, pentru a lăsa loc și societății civile. Odată ce se recunoaște o serie de merite ale ONGurilor, este firesc să continui s-o faci, acreditându-le și oferindu-le putere. Pentru aceasta, se necesită alocarea de sarcini practice și implicarea directă a comunității, pentru că se deține raționamentul că numai împărțind sarcinile, ai premisa unei munci echitabile de echipă!

3. Management organizațional

Am ținut să facem referire la echipă pentru că așa cum menționa și Durkheim (2002), în realitatea socială niciodată 1+1 nu fac 2, ci întotdeauna mai mult, pentru că un individ și un alt individ alăturați, formând o echipă sunt mai valoroși și reprezintă mai mult decât 2 indivizi. Preda (2006) explică conceptul de echipă ca având dimensiune mică, împărțind scopuri comune, având membri solidari, a căror calități/abilități sunt complementare, echipa constând din „două sau mai multe persoane, cu sarcini și responsabilități comune”. (p 65) Această echipă este esențială în determinarea unui ONG.

„Din punct de vedere sociologic, societatea reprezintă un sistem de structuri organizaționale” spune Buzărnescu (2003) în timp ce organizația „este o formă rațională, instituționalizată, de interacțiune a unui grup de persoane, justificată de interesul (sau pretextul) atingerii unui scop anume”. (Preda 2006, p 17)

Vlăsceanu (2003) ne aduce în atenție faptul că organizația este producătoare de schimbare, „schimbarea poate fi văzută ca o curbă a cărei pantă, fie ea abruptă, fie lină, este continuă și este simulată de tendințe economice, rate de creștere, progres tehnologic și competiție”. (Keen și Knapp 1995 în Vlăsceanu 2003, p 28) De fapt, această supoziție lansează necesitatea de inovație în sfera socială care atrage după sine competiția și viceversa. Din acest motiv, s-a născut antreprenoriatul și mai apoi, antreprenoriatul social, un aspect crucial de important în identificarea de oportunități „de a satisface nevoi umane, urmată de achiziționarea și utilizarea unor resurse (umane, materiale, informaționale etc.) pentru a satisface aceste nevoi” (Jones 2004 în Preda 2006, p 21) în timp ce Vlăsceanu (2003) atribuie antreprenoriatului asumarea riscului.

ONGurile sunt organice și aceasta se datorează relațiilor inter-umane mai deosebite, în acest context. Carnegie (2006) punctează pașii unei bune inter-relaționări, atât intern, cât și extern organizației, urmărind comportamentul uman, modalități de a fi agreabil, auto-influențarea modului de gândire și a fi un adevărat conducător. Iar acest conducător trebuie dezvoltat în fiecare ONG. Dacă Krech și Crutchfield (1948) definesc leadershipul ca fiind un proces care are loc într-un grup, Bass (1960), Cartwright (1965), Katz și Kahn (1966) vorbesc despre leadership ca un proces prin care niște oameni influențează alți oameni, iar Homans (1950) menționează că leadershipul presupune inițierea unei structuri și direcționarea unui grup spre atingerea unor obiective.

Relația de antiteză o ilustrează Zlate (2004) menționând că „diferența majoră dintre leadership și management constă în aceea că primul este mai frecvent asociat cu planul cognitiv, imaginativ, anticipativ, pe când în al doilea, cu planul acțional.” (p 175) Buzărnescu (2003) definește cele două concepte, *to lead* și *to manage* într-un mod extrem de interesant, care se completează și se întrepătrund deopotrivă. *To lead* în viziunea lui Buzărnescu înseamnă a te afla în fruntea unei competiții în timp ce *to manage* înseamnă a te raporta rezolutiv la probleme. Sunt însă autori care afirmă că „leadershipul este o parte a

managementului” (Schriesheim și Kerr 1977, Jacques și Clement 1891, Nicolescu și Verboncu 1999 în Zlate 2004, p 176) și că „managementul este în primul rând, leadershipul în al doilea rând”. (Ibidem)

Indiferent de însemnătatea teoretică, capacitatea de „a te raporta rezolutiv la probleme”, așa cum spune Buzărnescu, este o artă și trebuie dezvoltată. Această artă mai implică din punctul nostru de vedere și capacitatea de a fi darnic și de a-i servi pe ceilalți, făcând trimitere la voluntariat. Voluntariatul este „activitatea de interes public desfășurată de persoane fizice, denumite voluntari, în cadrul unor raporturi juridice, altele decât raportul juridic de muncă și raportul juridic civil de prestare a unei activități remunerate.”⁴ Voluntariatul îl vom regăsi în majoritatea ONGurilor și este una dintre activitățile de interes ale ONGurilor, prin care sunt multiplicat multe dintre proiecte, din acest motiv ne permitem să-l abordăm aici. ProVobis, Centrul Național de Voluntariat din România definește voluntariatul drept „activitatea/serviciul desfășurat din proprie inițiativă, prin care orice persoană fizică își oferă timpul, cunoștințele, talentele și energia în sprijinul altora fără a primi în schimb o recompensă de natură financiară, alta decât decontarea propriilor cheltuieli realizate în sprijinul proiectului în care este implicată.”⁵ ProVobis este direct implicat în dezvoltarea voluntariatului în România și în definirea celor mai bune instrumente de lucru cu voluntarii, menite să faciliteze munca ONGurilor. În România la ora actuală există pe lângă ProVobis, centre de voluntariat la nivele locale sau regionale, Rețeaua Națională a Centrelor de Voluntariat⁶ și deja definitivat, Platforma Națională a Organizațiilor Active în Domeniul Voluntariatului⁷. Toate acestea au menirea să susțină activitatea de voluntariat din majoritatea ONGurilor care desfășoară voluntariat.

⁴ Legea 195/2001, legea voluntariatului

⁵ <http://provobis.ro/downloads/Fisa%20informativa%20voluntariat%20definitiv%20si%20istoric%20in%20Roman..pdf>

⁶ http://www.voluntariat.ro/retea_centre_voluntariat.htm

⁷ <http://www.volum.voluntariat.ro/evenimente.html>

Mai mult, legea voluntariatului a fost propusă spre modificare în primăvara anului 2010, având loc la Senatul României o dezbatere pe acest text de proiect, menită să îmbunătățească cât mai mult acest instrument normativ care reglementează voluntariatul în România și să-l updateze la prezent.

Așadar, în timp de ONGurile se doresc a fi organisme structurate, ele dezvoltă un întreg proces de formare. În marea majoritate a cazurilor, aceste ONGuri se orânduiesc cu un personal de oameni mult mai redus ca și în instituțiile de stat și de cele mai multe ori, întreprind înzecit mai multe activități decât cei din instituții. Ce face ca în ciuda acestui fapt să bată o inimă atât de sănătoasă și pățimașă, rămâne încă un mister?

4. Cadrul normativ

Ceea ce privește lucrarea de față, de interes este Legea 275/2006 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal și Legea 83/2010 pentru modificarea și completarea Legii 275/2006 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal.

Interesant este că în proiectul de lege privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, la articolul 18, alineatul 1 se menționa că „serviciile de probațiune pot încredința executarea măsurilor de supraveghere și obligațiilor prevăzute în Codul Penal în cadrul organizațiilor neguvernamentale de profil”, cu o serie de reglementări, evident. Acest fapt nu era unul de trecut cu vederea, pentru că presupunea că sistemul de probațiune pe de-o parte, recunoștea că este incapabilă să facă față singură întregului context al sistemului de probațiune, iar pe de altă parte, făcea primul pas în vederea unei colaborări oficiale cu spectrul organizațiilor neguvernamentale aferente. Totuși, în Legea 83/2010 nu a mai apărut această modificare.

Tot în Legea 83/2010 față de Legea 275/2006 se atestă inutilitatea sistemului de probațiune de a lua parte la comisiile de individualizare a regimului de executare a pedepselor privative de libertate.

O altă chestiune care ne privește pe noi și se regăsește tot în această lege de modificare a Legii 275, se referă la munca de voluntariat desfășurată de către persoanele condamnate și care este recunoscută de către unitățile penitenciare, fiind chiar încurajată cu 5 zile de executare pentru 4 zile de muncă pentru adulți și 3 zile de executare pentru 2 zile de muncă pentru minori și tineri. Această condiție nu poate decât să ne bucure, căci sistemul penitenciar încurajează persoanele condamnate să își ofere serviciile pro bono pentru a veni în sprijinul celorlalți.

Nu putem să nu apreciem și aplicabilitatea noului Cod Penal prin diferite legi de curând adoptate care, îndrăznim să spunem, pe fondul modificărilor de fond, deschide și mai mult porțile către colaborarea cu societatea civilă.

Nu putem să nu apreciem modificările de sistem la care asistăm în prezent. Aceste modificări denotă faptul că nu suntem chiar atât de rigizi la schimbare și acest context este unul cum nu se poate mai favorabil, de pe urma căruia trebuie să profităm și nu este permis să nu se acceseze aceste oportunități de către ONGuri.

III. SECTORUL NEGUVERNAMENTAL DUPĂ 20 DE ANI. DATE OFERITE DE FUNDAȚIA PENTRU DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII CIVILE⁸

Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile (FDSC) a realizat în perioada octombrie 2008 – septembrie 2010 un studiu privind situația sectorului nonguvernamental după 20 de ani de la comunism. Studiul este unul amplu, folosind mai multe instrumente de lucru precum: „baze de date cantitative (datele de bilanț ale organizațiilor neguvernamentale pentru anii fiscali 2006, 2007, 2008 conform Ministerului Finanțelor Publice, baza de date a Institutului Național de Statistică cu adresele organizațiilor neguvernamentale care au depus dare de seamă contabilă în 2007, Catalogul Societății Civile – baza de date cu organizații neguvernamentale active din România disponibilă on-line în cadrul portalului www.stiriong.ro); cercetare de tip OMNIBUS (realizată pe un eșantion final de 1.196 persoane, reprezentativ pentru populația adultă a României); sondaj național on-line în rândul reprezentanților ONGurilor din România (Barometrul Liderilor ONG); 6 focus-grupuri tematice; 22 interviuri; cerere de informații publice în baza legii 544/2001; analiza a peste 90 de rapoarte, studii, cercetări și lucrări de referință pentru sectorul neguvernamental”⁹.

Organizațiile neguvernamentale rămân destul de puțin vizibile în peisajul autohton. Deși în momentul de față în România sunt înregistrate peste 62.000 de organizații, iar peste 21.000 de organizații sunt active și cele mai multe dintre ele realizează adevărate contexte de dezvoltare pentru societatea românească, ele rămân în continuare în umbră. O posibilă problemă care definește greutatea vizibilității lor, este, așa cum consideră cei de la FDSC, că aceste ONGuri au o imensă diversitate a obiectivelor și instrumentelor folosite, formând

⁸ Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, 2010, România 2010. Sectorul neguvernamental. Profil, tendințe, provocări, Rezumat.

⁹ Idem, p 5